

УДК 30.93

ПОГЛЯДИ ОРГАНІЗОВАНОГО УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ НА СВОБОДУ ОСОБИ (В. МАРТИНЕЦЬ)

Ігор Вдовичин

*Львівська комерційна академія
Юридичний факультет, кафедра теорії держава і права
вул. І.Франка, 68, 79011, м. Львів,
e-mail: vdovychyn.i@gmail.com*

Проаналізовано світоглядні засади українського організованого націоналізму 20-30 рр. ХХ ст. щодо свободи особи. В рамках цього напрямку передовсім розглянуто погляди В. Мартинця, одного з ідеологів ОУН, який наголосив на існуванні певних відмінностей між світоглядною доктриною ОУН і націоналізмом Д. Донцова. Критично переосмислюються стереотипи, поширені в науковій літературі, яка досліджує українську політичну думку 20-30-х років ХХ ст., передовсім щодо претензій організованого націоналізму на захист етнічної чистоти. Ознайомлення з працями В. Мартинця дає підстави зробити висновок, що так питання ніколи не ставилось. Фактично обстоювалась ідея політичної нації, сформованої на духовно-культурній та історичній традиціях. Відповідно – основним суб'єктом політичного процесу, як загалом і усіх поступальних дій, визначалася самодіяльна, активна, самоусвідомлена особа.

Ключові слова: В. Мартинець, українська політична думка, націоналізм, свобода, особа.

Переважає більшість дослідників, аналізуючи українську політичну думку міжвоєнного періоду, і перш за все – націоналістичний напрям, недостатньо уваги надають існуванню значних ідеологічних відмінностей у його середовищі, а така проблема – як ставлення до свободи особи практично не досліджується.

Формування націоналістичного світогляду не можна пов'язувати лише з іменем Д. Донцова. У 20-30-х рр. ХХ ст. заявила про себе велика кількість самобутніх, яскравих політичних мислителів і публіцистів, які значною мірою і сформували світоглядні засади ОУН. Одним із них був Володимир Мартинець (1899–1960), член Проводу ОУН, який суттєво доклався до формування ідеології організації, доволі детально розглянув відмінність і спорідненість світоглядів Д. Донцова та організованого націоналізму

Д. Донцов проповідував так само як і організований націоналізм, прихід «нових людей». Відповідно, основну, принципову розбіжність між Д. Донцовим і організованим націоналізмом В. Мартинця вбачав у тому, що ці «нові люди» – вольові, з життєвим запалом, з жадобою влади, певні своєї правоти, здатні захистити свої права, романтики, ексклюзивні, безкомпромисні, – конкретно мали робити? Як вони мали поставитися до дійсності на українських землях? Цього Д. Донцов, на думку В. Мартинця не торкався у своїх працях. Чи мали вони творити підпільну організацію, чи може чергову легальну партію? Чи одне і друге? Чи ані одне, ані

друге, а щось інше, і що? Чи мали боротися з окупантами збройно, чи тільки словесно (промовами у ворожій парламенті), чи пером (статтями у пресі), чи чимось іншим? І з якими окупантами? З усіма, чи тільки з Москвою? Чи з усіма без Польщі? І за що вони мали боротися? За націоналістичну Україну? Гарзд! Але яка конкретно ця націоналістична Україна? Які її державні кордони? Який державний устрій? Який соціально-економічний устрій? Які зовнішньо-політичні зв'язки? І як цю Україну здобути: зовнішньою інтервенцією? Чи внутрішньою революцією? Чи одним і другим? Чи ні одним, ні другим? А, може, ці «нові люди», вольові, сильні, які знають, чого хочуть, вже є та діють? А, може, типові «нової, сильної людини» відповідають борці, бойовики УВО і члени існуючих націоналістичних організацій?

На ці запитання Д. Донцов не відповідав і взагалі не цікавився питанням «що і як?», і не подавав він ніяких програм і не розробляв стратегії націоналізму. Однак усе це ніяк не дає відповіді на питання, які постійно стоять перед кожним із нас: ЩО сьогодні мають робити українські націоналісти і ЯК мають робити?

Ці організації повинні мати точну МЕТУ і точні відповіді на запитання: ЩО і ЯК? Тому В. Мартинець робить висновок: позаяк Д. Донцов таких відповідей не давав і взагалі цими справами не займався, то всією цією проблематикою стратегії-програми і тактики українського організованого націоналізму, а що більше, українського визвольного руху мусили зайнятися незалежно від Д. Донцова націоналістичні організації [4, с. 47].

У міжвоєнний період націоналістичні організації розгорнули активну діяльність. Її почала в 1920 р. «Українська Військова Організація» (УВО) з органом «Сурма»; долучилася «Легія Українських Націоналістів» (створена в 1925 р. злиттям трьох давніше утворених ідеологічно-політичних організацій) з органом «Державна Нація», а також від 1925 р. – «Союз Української Націоналістичної Молоді» з численними групами на Західній Україні, з органом «Смолоскипи». У 1929 р. Конгрес Українських Націоналістів визначив ідеологічні, програмові й тактичні тези українського націоналізму на підставі півторарічної праці десятків членів націоналістичних організацій. Від 1929 р. естафету перейняла «Організація Українських Націоналістів» (ОУН), що мала десятки тисяч членів по всіх українських землях і еміграційних скупченнях зі своїми органами «Розбудова Нації» (Прага), «Український Націоналіст» (підпільний), «Бюлетень КЕ ЗУЗ» (підп.), «Юнак» (підп.), і часописами «Український Голос» і «Наш Клич» на ЗУЗ (західно-українські землі. – *І.В.*), «Самостійна Думка» (Чернівці) і «Незалежність» (Париж). У всіх цих виданнях сотні авторів розробляли актуальні питання стратегії і тактики українського націоналізму. Крім цього, ОУН видавала альманахи (напр., «Ідея в наступі») і книги на ці теми (напр., М. Сціборський: «Націократія», «ОУН і селянство», М. Сціборський: «Робітниче питання», «Сталінізм», «Земельне питання»; В. Мартинець: «Реальна чи визвольна політика?», «За зуби й пазурі нації», «Замітки для майбутньої конференції українських націоналістів»; Ю. Вассиян: «Програма виховання в організації українських націоналістів», «Одиниця і суспільність», «Ідеологічні основи українського націоналізму», «До головних засад націоналізму» та ін.). ОУН видавала тільки для своїх членів «Вишкільні курси», в яких були розроблені такі питання, як «Підставові засади націоналізму», «Нація та держава», «Проблема державного устрою України» та ін., а д-р О. Кандиба-Ольжич зі співробітниками культурної референтури

ПУН (Проводу українських націоналістів. – *І.В.*) у низці публікацій розробляв напрямні політики українського організованого націоналізму у царині культури.

Практична зорієнтованість організованого націоналізму, усвідомлення потреби досягнути певний результат спонукали його представників раціональніше підходити до багатьох світоглядних питань, не вступаючи у пряму полеміку з Д. Донцовим. Готуючись до конференції, яка мала організаційно оформити націоналістичний рух, В. Мартинаць зауважив: «Бо сам інстинкт без розуму не вистарчає; він може бути «сліпим». Він може вправді вистарчати звірятам, однак сам, хоч є необхідний, є не вистарчаючий для творення і керма *per excellence* соціологічного твору, яким є держава» [3, с. 13].

Очевидна річ, люди, які прагнули здобути незалежність для свого народу, і то в історично осяжній перспективі, не могли покладатись виключно на містику та водночас не виявляли фанатичної прихильності до формування планів конкретних державних устроїв. В. Мартинець зауважує, що український націоналізм не знає проблеми форми влади і державного устрою майбутньої української держави в площині, накресленій іншими українськими політичними партіями: «Бо форма ця буде залежна від соціально-політичного укладу сил української нації в конкретний момент. [...] Тому не варто планувати невідому майбутність, розбивати за неї сьогодні голови, бо тоді можна не побачити її ніколи» [3, с.15]. Проте це не означає пасивного очікування цього майбутнього. В. Мартинець визначає першочергове завдання майбутньої націоналістичної організації – бути школою для майбутніх провідників, а ще більше виховувати собі своїх членів: «Наперед зорганізуйтесь і виховайте самих себе... У нас кожний неук забирається до «виховання» цілої нації. Першою задачею націоналістичної організації буде: самовиховання» [3, с. 18]. З перших своїх кроків націоналістичний рух засвідчував свою суть – повагу до людини, визнання її основним чинником суспільно-політичних процесів, її здатності і права на самостійне життя, на урухомлення внутрішнього і зовнішнього світу самою людиною, а не сущими поза нею безособовими силами. Особа, яка самореалізує власну свободу, не може діяти у будь-який спосіб, вважати вільною себе від зобов'язань і обмежень.

«Високий моральний рівень членів мусить бути підвалиною організації. Аморальні, здеморалізовані, безхарактерні одиниці не є здібні утворити сильної організації, тим більше такої, що ставляє собі як завдання підготовку незалежної нації. Знищити найбільшу перешкоду нашої незалежності: дух рабства, не можуть психічні раби, моральні жебраки, вичікуючі чужої ласки в наріканнях на свою кривду, труси не здібні ні на жертви, ні на героїчні вчинки. Боронити чести нації можуть тільки ті, що мають почуття особистої чести, що ставлять особисту і національну честь понад матеріальні користи», – писав В. Мартинець [3, с. 18]. Заклики до моральних чеснот мали як приклад виховання англійської еліти, яка базує поведінку на принципах самореалізації свободи особи, своєї власної, і свободи людини як принципу. На їхню думку англійське шкільництво має головну ціль, яку реалізує відповідною системою організації і виховання – дати нації «джентельмена», якому притаманні чесність, високорозвинене почуття обов'язку, дисциплінованість і почуття особистої та національної гідності: «Більше, чим хто інший зрозуміли англійці, що найліпша основа нації і держави – це висока мораль кожного його члена» [3, с. 19].

Відразу було заявлено, що максимальна творчість кожного члена – це умова творчості організації. Це не активність, що обмежується імітацією діяльності та зводиться до крику і політиканства, а саме творчість – творення духовних і матеріальних цінностей. Діяльність визначалась у межах певних інститутів, які здатні забезпечити особі свободу, не творення апарату примусу для інших людей, а творенням таких інститутів, які дають змогу людині самореалізувати свою потенційну свободу. «Що значить творення духових і матеріальних цінностей нації? [...] це заснування кооперативи, як і політична пропаганда за кордоном; це зразкове ведення спортивного товариства, як і остра відсіч ворогів; це праця просвітня, як і організація військових гуртів, це партійна діяльність, як і зразкове виховання молоді» [3, с. 19].

В. Мартинець пропагує без перебільшення індивідуалістичну, ліберальну модель поведінки особи. На його думку, не так колективна чинність організації, як індивідуальна творчість поодинокого члена мають бути засадою націоналістичної організації. Не так поширення організаційних рамок, як максимальний прояв творчості мають бути її принципом [3, с. 20]. Ці слова чи не найточніше передають основний сенс світоглядної позиції українського націоналізму, очевидно, що протилежної тоталітаризму, чи авторитаризму, і тотожної класичному лібералізму – створити сприятливі умови для того, щоб невідомий індивід у невідомих обставинах міг би зробити крок уперед, і саме це не може забезпечити жодна вища влада. Отже, суб'єктність втілюється в особистості, яка виступає насамперед в іпостасі диспозицій-ставлення, і формується завдяки суб'єктному наміру самореалізації [8, с. 75].

Пасивність, проти якої застерігав Д. Донцов, на думку В. Мартинця, є небезпечною для свободи. Ця пасивність може набувати рис мучеництва. Мучеництво, стверджує він, сильно пов'язане з нашим народом, є неначе національною ознакою. Мучеництво, подібно як геройство, несумісне з боягузством. У нас навіть забагато мучеництва. Без порівняння, більше мучеництва, ніж геройства. Поняття зближені, але не тотожні. Якщо мучеництво має радше пасивний характер, геройство – активний, стверджував В. Мартинець [2, с. 113]. Постійний наголос на активній дії, самореалізації особи, створенні умов для суб'єктивізації особи – основний сенс світоглядних пошуків теоретиків ОУН.

Ще один, доволі поширений закид щодо організованого націоналістичного руху – його ксенофобія, національна обмеженість і подібні непривабливі риси. Це ще одна міфологема, яка не має під собою жодних підстав. Радше, навпаки, – для організованого націоналізму характерний свідомий, доброзичливий, і водночас суворий критицизм щодо вад українців. Ніхто не приписує їм надзвичайних чеснот, більш типовою є критика тих рис характеру, які не дають змогу здійснювати свободу та бути людиною, бо лише людині властива здатність керувати своєю долею, визначати мету і діяти, спираючись на самоусвідомлену волю. Саме таких рис бракує українцям. «Чи Вам не впало в око, що всюди там, де бачимо в нас незвичні для нашої національної вдачі явища, отже – скорість рухів і думання, політичну активність, активний спротив, революційні чини, агресивність – там майже з правилами потрапите в провіді на – расово нечистих українців, кровних мішанців із іншими расами, а то й зовсім чужої крові» [2, с. 125]. Трохи нижче, В. Мартинець подає приклади: Б. Хмельницький, М. Драгоманов, Л. Українка, І. Франко, В. Липинський, Д. Донцов, та ін., зокрема і в провіді ОУН [2, с. 127-130]. Як бачимо, жодних підстав

для обвинувачень у ксенофобії чи расизмі немає, є критика пасивності українського народу. Тому доволі необґрунтованим є закид: «Буржуазний націоналізм увібрав в себе, зокрема, ксенофобію, тобто почуття племінної та расової упередженості до людей іншої раси» [7, с. 40]. В. Мартинець розумів некоректність такого напряму розмови, бо і критика українців теж не мала сенсом визначити їх пасивність як абсолют, інакше усі зусилля не мають сенсу, тобто слід погодитись з тими, хто вважає українців нездатними до самостійного життя. Людина може змінюватись. Та зміни в напрямку до свободи, до вільної людини може забезпечити тільки сама людина, власними свідомими діями, самореалізуючи власну свободу.

«Взагалі ліпше не розглядати порушену справу в площині «якості», та й ще якості в доволі спрощенім розумінні, бо тим способом, ідучи по нитці до клубка, дійдемо до дуже ховзької, а що важніше зовсім безплідної проблеми «вищості» й «нижчості» рас», – застерігав В. Мартинець [2, с. 133]. І такі застереження були не поодинокі, на це звертали увагу також інші дослідники. О. Зайцев у цьому контексті зауважує, що, захоплюючись італійським фашизмом і намагаючись його наслідувати, діячі ОУН водночас досить критично ставилися до німецького націонал-соціалізму [1, с. 105]. Для підтвердження своїх думок він звертається до праць Є. Онацького, який, порівнюючи ці дві ідеології, засудив расову теорію нацизму: «Націонал-соціалізм[...] ототожнює націю з расою і кладе в її підстави лише один елемент – кров[...] Для націонал-соціалізму є аксіомою, що саме німецька раса є найвищою, і що навіть латинські народи, не кажучи вже про слов'янські, є народами, порівнюючи, нищої раси, хоча як арійці – вони є незмірно вищі від інших неарійських народів, не кажучи вже про африканських негрів» [5, с. 144-145]. Є. Онацький застерігав, що з німцями слід бути обережними, «щоби не впасти, бува, жертвою народу, що вбачає свою місію в пануванні над іншими, менш вартісними з расової точки погляду народами» [5, с. 147]. В іншій статті Є. Онацький писав: «Ми знаємо (хоч би на власній шкірі в час Української Держави, 1918 р.), як мало рахувалася з почуваннями інших цісарська Німеччина. Расистські теорії націонал-соціалізму засвідчують досить виразно про те, як мало рахується з почуваннями інших і Німеччина Гітлера, що виразно трактує всі народи, як «нижчі раси», а німецький нарід називає «втіленням найвищої людяности на землі»... А як дивиться націонал-соціалізм на поневолені народи, а зокрема на поневолені Москвою народи, не від речі буде нам, українцям, пізнати з таких слів Гітлера: «Для мене, націоналіста, що оцінює вартість людства на підставі расизму, визнання меншої вартості з точки погляду раси отих «пригнічених націй» уже вистачає для того, щоби не зв'язувати їх долі з долею мого народу» [6, с. 166].

Викладене дає підстави зробити висновок, що значна частина традиційних тверджень щодо поглядів організованого українського націоналізму на свободу особи базується на шаблонах і упередженнях, а не на вивченні текстів та історико-політичного контексту епохи, а тому потребує сучасного переосмислення. Ширше окреслення проблеми потребує в подальшому також проаналізувати погляди Ю. Вассіяна, М. Сціборського, інших активістів ОУН, які формували її ідеологію, погляди на свободу особи.

Список використаної літератури:

1. *Зайцев О.* Український націоналізм і фашизм (1920-30-ті роки) / Олександр Зайцев // Українські варіанти. – 1998. – №1. – С. 102–109.
2. *Мартинець В.* За зуби й пазурі нації / Володимир Мартинець. – Париж : Видання «Українського слова», 1937. – 172 с.
3. *Мартинець В.* Записки для майбутньої конференції українських націоналістів / Володимир Мартинець. – Прага, 1928. – 20 с.
4. *Мартинець В.* Ідеологія організованого й т. зв. волевого націоналізму. Аналітично-політична студія / В. Мартинець. – Вінніпег, 1954. – 200 с.
5. *Онацький Є.* Ідеологічні й тактичні розходження між фашизмом і націонал-соціалізмом (На міжнародні теми) / Євген Онацький // Розбудова нації. – 1934. – Ч. 5/6. – С. 142–149.
6. *Онацький Є.* Культ успіху / Євген Онацький // Розбудова Нації. – 1934. – Ч. 7/8. – С. 162–169.
7. *Римаренко Ю.* Буржуазний націоналізм та його «теорія» нації / Ю. Римаренко. – К. : Наукова думка, 1974. – 384 с.
8. *Хазратова Н.* Психологія відносин особистості й держави : Монографія / Н.В. Хазратова. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 276 с.

*Стаття: надійшла до редколегії 19.06. 2009
прийнята до друку 24.09.2009*

**THE OPINIONS OF THE ORGANIZED NATIONALISM ON THE
INDIVIDUALS
FREEDOM (V. MARTYNETS)**

Igor Vdovychyn

*Lviv Commercial Academy
Faculty of Law, Department of theory of law
Ivan Franko st., 68, 79011, Lviv, Ukraine
e-mail: vdovychyn.i@gmail.com*

The world-perceiving opinions of the Ukrainian organized nationalism in the 20-30es of the twentieth century on individual's freedom were analyzed. Within this approach were studied the Martynets's views, who had been one of the ideologists of the OUN and emphasized the existence of certain differences between the world-perceiving doctrine of the OUN and D. Dontsov's nationalism. The critical reinterpretation of some stereotypes widely-spread in scientific literature on the Ukrainian political thought in the 20-30es of the twentieth century, first of all concerning the claims of the Ukrainian nationalism for the defence of an ethnic purity was provided. The examination of Martynets's works gave the reasons to make a conclusion that such issue has never been risen in that way before. Actually the ideas of the political nation formed on the basis of the certain spiritual, cultural and historical tradition were advocated. Thus, the main actor of the political process

and all forward actions had been recognized the independent, active, self-aware individual.

Key words: V. Martynets, the Ukrainian political thought, the Nationalism, the freedom, an individual.

ВЗГЛЯДЫ ОРГАНИЗОВАННОГО УКРАИНСКОГО НАЦИОНАЛИЗМА НА СВОБОДУ ЛИЧНОСТИ (В. МАРТИНЕЦЬ)

Игорь Вдовичин

*Львовская коммерческая академия
Юридический факультет, кафедра теории государства и права
ул. И. Франко, 68, 79011, г. Львов, Украина
e-mail: vdovychyn.i@gmail.com*

Проанализировано мировоззренческие основы украинского организованного национализма 20-30 гг. XX ст. относительно свободы личности. В рамках этого направления рассмотрено взгляды В. Мартинця, одного из идеологов ОУН, который обратил внимание на существование отдельных отличий между мировоззренческой доктриной ОУН и национализмом Д. Донцова. Критически переосмысливаются отдельные стереотипы, распространенные в научной литературе, в которой изучается украинская политическая мысль 20-30 гг. XX ст., в первую очередь относительно претензий организованного национализма на защиту этнической чистоты. Знакомление с работами В. Мартинця дает основание сделать вывод, что вопрос никогда не ставилось. Фактически отстаивалась идея политической нации, сформированной на определенных духовно-культурных и исторических традициях. Соответственно – основным субъектом политического процесса, как и всех поступательных действий, признавалась самостоятельная, активная, самоосознанная личность.

Ключевые слова: В. Мартинець, украинская политическая мысль, национализм, свобода, личность.